

DE LOKALE BIB VOORBIJ:

de wetenschappelijke informatievoorziening in een nieuw perspectief

In zijn bijdrage geeft Mackenzie Owen een kort overzicht van de ontwikkelingen in de wetenschappelijke informatievoorziening en een nuchter beeld van het gedrag van de gebruikers van die voorzieningen. Gezien de toenemende digitalisering zal de betekenis van de fysieke, gedrukte collectie voor veel studenten en onderzoekers verder afnemen. De noodzaak van het koppelen van digitale werkplekken aan de fysieke bibliotheek staat daarmee ter discussie. De aloude vraag zal opnieuw beantwoord moeten worden of niet een deel van de fysieke collecties beter kan worden gecentraliseerd, waarbij de lokale universiteitsbibliotheken zich vooral blijven richten op hun collecties oude en kostbare werken.

Over tien jaar zal voor de meeste vakgebieden de digitalisering van de wetenschappelijke communicatie vrijwel zijn voltooid.

DIGITAAL PUBLICEREN

In de afgelopen jaren zijn vrijwel alle wetenschappelijke uitgevers overgegaan op digitaal publiceren van tijdschriften. Ook komen steeds meer oudere jaargangen digitaal beschikbaar. Conference papers komen in toenemende mate beschikbaar via websites. Ook andere papers en rapporten komen via websites en diverse repositories digitaal beschikbaar. Hetzelfde geldt voor nieuw uitgegeven monografieën en voor oudere monografieën¹ in bibliotheekcollecties. Over tien jaar zal voor de meeste vakgebieden de digitalisering van de wetenschappelijke communicatie vrijwel zijn voltooid. Als gevolg van auteursrechtelijke problemen zullen alleen nog veel monografieën uit de tweede helft van de 20e eeuw niet digitaal toegankelijk zijn.

OPEN ACCESS

De niet-commerciële open access-tijdschriften zijn momenteel relatief succesvol, maar vooralsnog zijn het in het algemeen nog nichespelers. Naar verwachting zal de groei van het aantal niet-commerciële open access-tijdschriften sterk afnemen, vooral naar mate commerciële uitgevers ook het open access-model accepteren. Dit wordt mede in de hand gewerkt door toenemende steun voor de gedachte dat de resultaten van publiek gefinancierd onderzoek ook publiek toegankelijk moeten zijn.³ De verdere ontwikkeling van het open access-publiceren zal nauwelijks leiden tot verandering van de publicatiepatronen van onderzoekers. De vorm en stijl van het wetenschappelijke artikel, de procedures rond peer review, en het relatief geringe gebruik van de specifieke mogelijkheden van het digitale medium zullen daardoor niet veranderen.⁴

LIOOTHEEK

JOHN MACKENZIE OWEN
Hoogleraar Documentaire
informatiewetenschap,
Universiteit van Amsterdam

ijke informatievoorziening
oectief

Een Digitale
Wetenschappelijke
Bibliotheek
Nederland is een
voor de hand
liggende optie.

*Het up-front payment-model
zal op termijn het traditionele
abonnementenmodel vervangen.*

UP-FRONT PAYMENT

Het met open access verbonden up-front payment-model houdt in dat de auteur of instelling betaalt voor het publiceren en dat de publicatie gratis beschikbaar is. Dit model is echter niet zonder bezwaren, onder andere doordat wie – als instelling of land – het meest bijdraagt aan de wetenschappelijke kennis, ook het meeste moet betalen. Niettemin lijkt het erop dat dit model op termijn het traditionele abonnementenmodel zal vervangen. Dit zal ingrijpende gevolgen hebben voor de wijze waarop bibliotheken worden gefinancierd, omdat middelen die nu voor collectievorming bestemd zijn, rechtstreeks aan het onderzoek zullen worden toegekend.

POSITIE VAN DE UITGEVERS

De huidige Open Access-beweging is politiek gemotiveerd en uitgesproken tegen de gevestigde commerciële wetenschappelijke uitgevers gericht. Naarmate open access een gebruikelijk model wordt, zal deze beweging echter aan kracht verliezen. Ook is er toenemend verzet tegen de bedreiging van de positie van de traditionele uitgever als cultureel instituut. Het valt dan ook niet te verwachten dat de rol van commerciële wetenschappelijke uitgevers ernstig zal worden aangetast. Dat is overigens beslist niet problematisch, omdat een aanzienlijk deel van de innovatie van de wetenschappelijke informatievoorziening de afgelopen jaren niet door de academische wereld zelf, maar door de gevestigde uitgevers tot stand is gebracht.

De rol van traditionele genres als artikel en monografie als directe informatiebron zal verder afnemen.

NIEUWE COMMUNICATIEFORUMS

Op technologisch determinisme en social engineering gebaseerde plannen om te komen tot radicaal nieuwe vormen van wetenschappelijk publiceren zullen weinig effect blijken te hebben.⁵ Wel is het nu al zo dat de formele literatuur – zoals peer reviewed tijdschriften – in sommige wetenschapsgebieden een secundaire rol als informatiebron spelen. Veel informatie wordt op andere wijze verkregen, zoals via congressen en hun websites, uitwisseling van preprints en preprint servers. Ook zal er een geleidelijke toename zijn van het gebruik van nieuwe, webgebaseerde scientific communication forums, door vooral jongere generaties wetenschappers. Daardoor zullen de traditionele genres als artikel en monografie nog meer terugvallen op hun certificerende en archiverende functies. Hun rol als directe informatiebron zal verder afnemen.

INSTITUTIONELE REPOSITORIES

Institutionele repositories kunnen potentieel een belangrijke rol spelen als bron van wetenschappelijke informatie. Maar de verwachtingen komen onvoldoende overeen met de praktijk. De openbaarmakingfunctie van repositories verliest aan betekenis naarmate meer literatuur via open access en ontsluitingsystemen als Google Scholar en Scirus toegankelijk wordt. Daarnaast zijn institutionele repositories vooralsnog ver beneden de maat in termen van inhoud en functionaliteit. Veelal bestaat de inhoud vooral uit links naar de repositories van uitgevers. Er is dan eerder sprake van een bibliografisch instrument dan van een repository.

Door de opkomst van open access publishing, nieuwe communicatieforums op het Internet, en de ontsluiting van dergelijk materiaal door internationale spelers als Google en Elsevier verliest de distributiefunctie van institutionele repositories zijn betekenis

Bij institutionele repositories is momenteel nog een gebrek aan goede kwaliteitsprocedures, en de inhoudelijke ontsluiting is absoluut onvoldoende. Op den duur zullen institutionele repositories waarschijnlijk meer een interne functie gaan vervullen als institutioneel archief van de wetenschappelijke en onderwijskundige productie. Door de opkomst van open access publishing, nieuwe communicatieforums op het Internet, en de ontsluiting van dergelijk materiaal door internationale spelers als Google en Elsevier verliest de distributiefunctie van institutionele repositories zijn betekenis. Nieuwe diensten die op de data laag van repositories kunnen worden ontwikkeld, komen vooralsnog nauwelijks van de grond.

INFORMATIEGEDRAG STUDENTEN

Het informatiegedrag van studenten en in mindere mate ook van onderzoekers zal op termijn vrijwel volledig gericht zijn op het gebruik van digitale media. Studenten zijn zeer ervaren in de omgang met die digitale media. Zij beschouwen in eerste instantie het Internet als informatiebron en pas in tweede instantie de digitale bibliotheek.⁶ De 'fysieke' bibliotheek ontwikkelt zich vooral tot een studieplek met goede digitale voorzieningen, en is in mindere mate

een informatiebron. Slechts een minderheid van studenten maakt gebruik van gedrukte bronnen, en dan vooral in die situaties waarin er geen digitale alternatieven zijn.

DE FYSIEKE BIBLIOTHEEK VERSUS DE DIGITALE BIBLIOTHEEK

Studenten maken veel gebruik van werkplekken op de universiteit waar zij toegang hebben tot allerlei digitale faciliteiten met in toenemende mate draadloze toegang tot het netwerk. Die werkplekken bevinden zich veelal binnen de bibliotheek. De rust, ruimte en voorzieningen die daar worden geboden, stellen studenten kennelijk op prijs. Onduidelijk is echter wat de relatie is tussen datgene wat studenten daar doen en de fysieke collectie van de bibliotheek. Gezien de toenemende digitalisering van het materiaal en het gemak waarmee dat materiaal daardoor toegankelijk is, kan worden verwacht dat de betekenis van de fysieke, gedrukte collectie voor veel studenten en onderzoekers gering is en verder zal afnemen. De noodzaak van het koppelen van digitale werkplekken aan de fysieke bibliotheek staat daarmee ter discussie.

De 'fysieke' bibliotheek ontwikkelt zich vooral tot een studieplek met goede digitale voorzieningen, en is in mindere mate een informatiebron.

De digitale bibliotheek in brede zin, inclusief het niet door de bibliotheek zelf beheerde materiaal op het Web, neemt verreweg het merendeel van het informatiegebruik op de universiteit voor zijn rekening. De materiële en personele kosten van de digitale bibliotheek – exclusief abonnementen/licenties – zijn echter aanzienlijk lager dan die van de fysieke bibliotheek. In een toekomstige situatie van vrijwel volledige open access zullen de beheerkosten door de genoemde scheve verdeling van het gebruik van het gedrukte materiaal een relatief zware last blijken te zijn in verhouding tot de operationele kosten van de digitale bibliotheek.

In een toekomstige situatie van vrijwel volledige open access zullen de beheerkosten een relatief zware last blijken te zijn in verhouding tot de operationele kosten van de digitale bibliotheek.

CENTRALISATIE VAN WETENSCHAPPELIJKE BIBLIOTHEKEN

Om de hiervoor genoemde reden zal een discussie over centralisatie van bibliotheekvoorzieningen op termijn onvermijdelijk zijn. De aloude vraag zal opnieuw beantwoord moeten worden of niet een deel van de fysieke collecties beter kan worden gecentraliseerd, waarbij de lokale universiteitsbibliotheken zich vooral blijven richten op hun collecties oude en kostbare werken.

Maar ook een discussie over de positie van de digitale bibliotheken kan niet uit de weg worden gegaan. Daarbij moet ervan uitgegaan worden dat het begrip (digitale) collectie als gevolg van open access nauwelijks betekenis meer heeft: abonnementen of licenties worden dan niet meer afgesloten en beheerd, behalve voor een beperkt aantal media zoals databases, elektronische naslagwerken en digitale monografieën. Voor een aanzienlijk deel van de wetenschappelijke literatuur is dan ook geen toegangsbeheer en authen-

De aloude vraag zal opnieuw beantwoord moeten worden of niet een deel van de fysieke collecties beter kan worden gecentraliseerd.

ticatie vereist, en is de weg via de (eigen) digitale bibliotheek niet meer noodzakelijk. Voor het materiaal dat niet vrij toegankelijk is, zijn in verband met de verwachte mobiliteit van studenten wel landelijke licenties en authenticatie gewenst.

Waar het bij de digitale bibliotheek vooral om moet gaan, is het voor studenten en onderzoekers inzichtelijk maken van het uitermate complexe en complexer wordend aanbod aan informatiebronnen. Het gaat dus om kartering, bewegwijzering en advisering over het zoekproces, relevantie en kwaliteit.⁷ Uiteraard bestaan er al veel van dergelijke functies, zowel algemeen (Google en uitgevers) als meer specifiek gericht op bepaalde disciplines (tal van wetenschappelijke instituten), maar zij richten zich op onderdelen en niet op het geheel. De digitale bibliotheek moet op metaniveau toegang bieden tot dit complexe en gelaagde aanbod als eerste ingang voor hen die nog niet in staat zijn om zelfstandig hun weg te vinden. Deze functie is voor de Universiteit van Amsterdam niet anders dan voor de Universiteit Utrecht, en voor de TU Delft niet anders dan voor de TU Eindhoven. Samenwerking en eventuele centralisatie, resulterend in een voor iedereen toegankelijke 'Digitale Wetenschappelijke Bibliotheek Nederland' ligt daarom voor de hand. Daar ligt ook de verantwoordelijkheid voor het afsluiten van licenties en voor authenticatie ten behoeve van toegang tot niet vrij toegankelijk materiaal.

Samenwerking en eventuele centralisatie, resulterend in een voor iedereen toegankelijke 'Digitale Wetenschappelijke Bibliotheek Nederland' ligt voor de hand.

LOKALE BIBLIOTHEEFUNCTIES

Op termijn is slechts een beperkt aantal bibliotheekfuncties noodzakelijk op lokaal niveau. Hiertoe behoren onder meer:

- onderwijs aan en ondersteuning van studenten op het gebied van informatievaardigheden;
- beheer van oude en kostbare werken;
- leenaanvragen uit het centrale collectiedepot;
- beheer van de digitale werkplekken;
- beheer van de institutionele repositories;
- beheer van de digitale onderwijsmiddelen.

AANBEVELINGEN

De groei van het open access-publiceren in combinatie met 'up-front' financiering leidt tot een structurele verschuiving van geldmiddelen van de bibliotheek naar de onderzoeker. De gevolgen hiervan moeten nader worden onderzocht, en er dient adequaat beleid te worden ontwikkeld.

Zowel de ontsluiting van repositories (bijv. Google Scholar en Scirus) als de digitalisering en ontsluiting van gedrukte bibliotheekcollecties (Google Books) vragen om beleid van de instellingen, zowel wat betreft inhoud als kwaliteit.

De huidige institutionele repositories voldoen niet aan de eraan te stellen eisen. Er moeten kwaliteitsnormen worden ontwikkeld

die vertaald worden in organisatorische procedures binnen de instellingen. Wanneer repositories zich niet ontwikkelen tot kwalitatief hoogwaardige institutionele archieven, dan kan men er beter mee ophouden.

Veel tekenen wijzen erop dat het informatiegedrag van studenten drastisch aan het veranderen is. Er is meer onderzoek nodig naar die veranderingen en naar de manier waarop zowel de informatievoorziening als het onderwijs daarop moeten inspelen.

Het is de vraag of de huidige decentrale structuur van het bibliotheekwezen op de lange duur gehandhaafd kan worden. Aanbevolen wordt om te onderzoeken of enige vorm van centralisatie, of in ieder geval nauwere samenwerking, tot meer efficiency en effectiviteit kan leiden. Dat geldt zowel voor de traditionele als voor de digitale bibliotheek. Vooral een 'Digitale Wetenschappelijke Bibliotheek Nederland' zou een voor de hand liggende en met weinig moeite te realiseren optie zijn.

Referenties

- ¹ Zie bijvoorbeeld Springer: www.springer.com
- ² Zie Google Books: books.google.com
- ³ House of Commons - Science and Technology Committee, No. 63 - Session 2003-2004 20 July 2004, *Scientific publications: free for all?* <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmstech/399/39902.htm>
Deze gedachte heeft niet alleen betrekking op publicaties, maar ook op gegevensbronnen. Zie: Science, Technology and Innovation for the 21st Century. Meeting of the OECD Committee for Scientific and Technological Policy at Ministerial Level, 29-30 January 2004; ANNEX 1, Declaration on access to research data from public funding. http://www.oecd.org/document/0,2340,en_2649_34487_25998799_1_1_1_1,00.html
- ⁴ Mackenzie Owen, J.S. *The scientific article in the age of digitization*. Springer, 2006.
- ⁵ Een voorbeeld hiervan is het recent verschenen rapport 'The Future of Scholarly Communication: Building the Infrastructure for Cyberscholarship.' Report of a workshop held in Phoenix, Arizona, April 17-19, 2007, geschreven door Bill Arms en Ronald Larsen. <http://www.sis.pitt.edu/~repwksshop/NSF-JISC-report.pdf>
- ⁶ Griffiths, J. and Brophy, P. Student searching behavior and the Web: use of academic resources and Google. *Library Trends*, 53(2005)4, pp. 539-554. Jones, S., Madden, M. *The Internet goes to college: how students are living in the future with today's technology*. Pew Internet & American Life Project, http://www.pewinternet.org/PPF/r/71/report_display.asp, Scoyoc, A.M. van *The electronic academic library: Undergraduate research behavior in a library without books*. *Libraries and the Academy*, 6(2006)1 (January), pp. 47-58.
- ⁷ Head, A.J. *Beyond Google: How do students conduct academic research?* *First Monday*, 12,(2007)8. http://firstmonday.org/issues/issue12_8/head/index.html